

языках» решает важную научную задачу – раскрывает внутриязыковые механизмы создания специализации лексем и фразем – и вносит вклад в современную методологию и логику исследования номинативных полей. Монография написана хорошим научным языком, логично и одновременно вдохновенно, в диалоге с известными ис-

следованиями по той проблематике, которой она посвящена. Теоретическая глубина и методологическая выверенность книги непременно побудят ее читателя смело обратиться к изучению вопросов устройства номинативного уровня языка.

В. М. Мокиенко¹

Lewaszkiewicz T. **Język powojennych przesiedleńców z Nowogródka i okolicy**. Poznań : Wydaw. Nauk. Uniw. im. Adama Mickiewicza, 2017. 512 s.

Lewaszkiewicz T. **The language of the post-war repatriates from Navahrudak and the surrounding areas**. Poznań : Adam Mickiewicz Univ. Press, 2017. 512 p.

У розных краінах вуснае маўленне носыбітаў славянскіх моў апошнім часам вывучаецца асабліва актыўна. Даследуецца прырода такога маўлення, ступень прадстаўленасці ў ім элементаў той ці іншай мовы, магчымасць яго кваліфікацыі як прыналежага да пэўнай мовы або як «змешанага». Пры гэтым у якасці інфармантаў, чые маўленчыя асаблівасці аналізуюцца, выступаюць, як правіла, жыхары невялікіх (у тым ліку памежных) населеных пунктаў, іх маўленне звычайна разглядаецца на кароткім часавым адрэзку. Да самастойнага напрамку належаць працы, прысвечаныя вывучэнню маўлення перасяленцаў. Даследаванне маўлення перасяленцаў з Навагрудка, які ў 1921–1939 гг. уваходзіў у склад Другой Рэчы Паспалітай, на заходнія польскія землі, выкананае прафесарам Інстытута польскай філалогіі Універсітэта імя Адама Міцкевіча ў Познані Тадэвушам Левашкевічам, вылучаецца значным ахопам разглядаанай тэрыторыі, вялікай колькасцю інфармантаў і працяглым у часе перыядам назірання за рознымі формамі маўлення. Тым самым аналізаваная манаграфія ўяўляе вялікую цікавасць для лінгвістаў.

У беларускім мовазнаўстве падобныя з’явы вывучаюцца нячаста – настолькі, што для абазначэння даследаванага феномена не выпрацавана ўласнага ўзуальнага тэрміна. З аднаго боку, у навуковых працах выкарыстоўваюцца тэрміны *перыферыйныя гаворкі* (В. Вярэніч), *памежныя гаворкі* (І. Лучыц-Федарэц). З другога, услед за польскімі аўтарамі, беларускія даследчыкі ўжываюць тэрміны *польскі ўсходні культурны дыялект* (Г. Цыхун) і варварызм

палышчызна крэсова ці, прынамсі, паняцце *крэсы* (І. Лучыц-Федарэц). Усё ж з польскай перспектывы добра адчуваюцца вартасці выразу *культурны дыялект* і папулярнага «сінтэтычнага» тэрміна *polszczyzna kresowa* – яны сярод іншага ўказваюць на тое, што польская мова на беларускіх землях уяўляла сабой штосьці большае, чым звычайны дыялект. Што да тэрміна *культурны дыялект*, то ён фактычна малаўжывальны ў беларускай лінгвістыцы. У двухтомнай працы «Brasławszczyzna: pamięć i współczesność» (пад рэд. Э. Смулковай; Варшава, 2009–2011) гаворка ідзе пра *паўночна-ўсходні дыялект польскай мовы*. Аўтар рэцэнзаванага выдання карыстаецца тэрмінамі *polszczyzna kresowa* (у якасці адпаведніка намі ўжываецца тэрмін «перыферыйныя польскія дыялекты»), *południowo-wschodnia i północno-wschodnia polszczyzna kresowa* (паўднёва-ўсходні і паўночна-ўсходні дыялекты польскай мовы), *gwary kresowe* (ускраінныя гаворкі).

Кніга складаецца з наступных структурных частак: уступ, пяць раздзелаў, вывады, бібліяграфічны спіс, пералік інфармантаў, дадатак (рукапісныя тэксты ўдзельнікаў даследавання), выбраныя фотаздымкі інфармантаў.

Уступ уключае шэсць падраздзелаў, у якіх апісваецца прадмет і мэта даследавання, структура выдання, тэарэтычна-метадалагічная база даследавання, характарызуецца стан вывучэння паходжання паўднёва-ўсходняга і паўночна-ўсходняга дыялектаў польскай мовы, перанесенага паўночна-ўсходняга дыялекту польскай мовы (*przeniesiona polszczyzna północnokresowa*) і яго інтэграцыі з агульнапольскай мовай, напайненне перыферыйных польскіх дыялектаў у ранейшы і цяперашні перыяды.

Прадметам даследавання з’яўляюцца асобныя фанетычныя, марфалагічныя і сінтаксічныя рысы мовы пасляваенных перасяленцаў з ваколіц Навагрудка ў заходнюю Польшчу (гміна Слоньск Лю-

¹Валерій Михайлович Мокиенко – доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры славянской филологии филологического факультета Санкт-Петербургского государственного университета.

Валерый Міхайлавіч Макіенка – доктар філалагічных навук, прафесар; прафесар кафедры славянскай філалогіі філалагічнага факультэта Санкт-Пецярбургскага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Valery M. Mokienko, doctor of science (philology), full professor; professor at the department of Slavic philology, faculty of philology, Saint Petersburg State University.

бушкага ваяводства, гарады Вітніца і Жары, вёскі Чарнув і Балемін), а таксама іх дзяцей, якія нарадзіліся паміж 1945 і 1956 гг. ужо на польскіх землях. У якасці інфармантаў выступаюць бацькі і іншыя родзічы аўтара, іх суседзі і блізкія знаёмыя. Ёсць дзве асобы, якія пасля вайны засталіся ў Навагрудку. Да перасяленцаў адносіцца таксама невялікая група родзічаў аўтара – эмігрантаў з Навагрудка ў ЗША і Вялікабрытанію. Большасць інфармантаў паходзяць з в. Грабнікі, якая да Другой сусветнай вайны знаходзілася за два кіламетры ад Навагрудка, а ў 1960-я гг. была ўключана ў склад горада. Некаторыя перасяленцы нарадзіліся ў Навагрудку, іншыя – пад Навагрудкам, у вёсках Мількавічы і Байкі.

Мэта працы комплексная. На аснове сабранага матэрыялу з асобных ідыялектаў адбіраюцца пэўныя фанетычныя, марфалагічныя і сінтаксічныя элементы навагрудскага польскага перыферыйнага дыялекту. Гэта перыферыйныя архаізмы, інтэрферэнцыйныя элементы беларускага, рускага і зрэдку літоўскага паходжання, рознага тыпу наватворы паўночнага польскага памежжа. Выкарыстанне рукапісных тэкстаў (школьныя сшыткі, лісты, нататкі і інш.) з ранейшых перыядаў жыцця інфармантаў дазваляе аўтару прынамсі часткова аднавіць іх тагачасную гутарковую мову. Наступная мэта выдання – паказ падабенства і адрозненняў паміж асобнымі ідыялектамі і фіксацыя працэсу знікнення рыс перыферыйнага дыялекту пад уплывам агульнапольскай мовы, або прадстаўленне вынікаў моўнай інтэграцыі перасяленцаў з агульнапольскай мовай. Акрамя таго, фіксуюцца найважнейшыя праявы ўплыву мовы былых жыхароў ваколіц Навагрудка на мову іх дзяцей, якія нарадзіліся на заходніх польскіх землях (s. 11–12).

Паколькі ў працы аналізуецца мова галоўным чынам сям’і і родзічаў аўтара, ён звяртаецца да падзей з іх жыцця і сямейных гісторый, а таксама дакладна апісвае іх і сваю моўную кампетэнцыю. Выступаючы праціўнікам думкі пра залішні суб’ектыўзм такога спосабу прадстаўлення інфармацыі, аўтар лічыць, што падобныя назіранні будуць спрыяць удакладненню вынікаў даследаванняў, якія могуць праводзіцца ў рамках аналізу функцыянавання мовы ў сямейных камунікатыўных супольнасцях (s. 12).

Тэарэтычна-метадалагічнай базай даследавання выступаюць наступныя прынцыпы і метады:

- лінгвістычны структуралізм з яго размежаваннем *langue* (мова як абстрактнае ўтварэнне) і *parole* (індывідуальная рэалізацыя мовы, маўленне). У працы гэта выражаецца ў тым, што канкрэтныя моўныя формы з вусных і рукапісных тэкстаў інфармантаў (*parole*) разглядаюцца на аснове агульных, сістэмных моўных з’яў (*langue*) (s. 13);

- размежаванне сінхранічнага і дыяхранічнага падыходаў да вывучэння моўных з’яў. Адзначаючы перавагу дыяхранічнага разрэзу моўных даследа-

ванняў (у тым ліку аналізу ідыялекту канкрэтнага інфарманта) над сінхранічным, аўтар прызнае складанасць яго ажыццяўлення. Свае назіранні ён прадстаўляе ў сінхранічным разрэзе, звяртаючыся да дыяхранічнага ў выпадках, калі канкрэтныя аспекты мовы інфармантаў разглядаюцца на фоне развіцця агульнапольскай мовы (s. 14);

- метады лінгвістычнага параўнання. Пунктамі параўнання з’яўляюцца паўночны дыялект польскай мовы, сучасная польская літаратурная мова, беларуская мова (асабліва дыялектнае маўленне), зрэдку – руская мова і ў выключных выпадках – літоўская мова (s. 14);

- сацыялінгвістычныя метады (у шырокім сэнсе). Апісваюцца такія з’явы, як польска-беларускі білінгвізм (з указаннем розніцы ў ступені ўжывання польскай і беларускай мовы), інтэрферэнцыя, дыгласія (польска-руская, польска-ўкраінская, польска-беларуская, польска-літоўская, польска-латышская), моўная канвергенцыя/дывергенцыя (s. 15).

У працы выкарыстоўваецца паняцце моўнай традыцыі ў сям’і (сямейная мова). У якасці камунікатыўнай супольнасці ў даследаванні выступаюць сямейная камунікатыўная супольнасць з Навагрудка і група суседзяў сям’і аўтара. Пасля Другой сусветнай вайны родзічы аўтара з Навагрудка жылі ў асноўным на заходніх польскіх землях – у гміне Слоньск Любушкага ваяводства, гарадах Вітніца і Жары, вёсках Чарнув (каля Костшына) і Балемін (пад Гожувам-Велькапольскім) і ваколіцах. Родзічы, якія пражываюць у пасляваенных месцах пасялення, складаюць мікрасямейную камунікатыўную супольнасць. Гэта асяродкі сямейнай мовы. Іх аб’ядноўвае шмат агульных моўных рыс, аднак часткова яны адрозніваюцца ў моўным плане.

Пасля Другой сусветнай вайны на заходнія і паўночныя польскія землі прыбылі рэпатрыянтны з так званых Усходніх Крэсаў і жыхары тэрыторыі этнічнай Польшчы. У вёсках сяліліся пераважна людзі, якія карысталіся дыялектамі (у тым ліку памежнымі). У гарадах было значна больш, чым у вёсках, тых, хто карыстаўся агульнапольскай мовай, аднак і там пасля вайны часта можна было пачуць дыялектнае маўленне. Пасля вайны для гэтых зямель была характэрна наяўнасць змешаных дыялектаў. Узорам у моўных кантактах пасяленцаў з розных рэгіёнаў была агульнапольская мова, што спараджала ўніфікацыю, гэта значыць моўную інтэграцыю, на тых тэрыторыях. Сярэдняе і маладое пакаленні ў асноўным цалкам інтэграваны ў моўным плане. Наяўнасць нешматлікіх элементаў даўняй моўнай традыцыі ў гэтых пакаленняў – вынік уплыву «коду» прадстаўнікоў старэйшага пакалення. У той жа час у некаторых ідыялектах старэйшага і найстарэйшага пакаленняў яшчэ захавалася шмат моўных элементаў, характэрных для дыялектаў, у тым ліку перыферыйных.

Лепшаму разуменню маўлення інфармантаў спрыяе знаёмства з гісторыяй функцыянавання моў на разгляданых тэрыторыях, якая падрабязна апісваецца аўтарам. На яго думку, моўныя кантакты – гэта вынік моўнага суседства, але ў першую чаргу польскай палітычнай, культурнай і гаспадарчай экспансіі на тэрыторыі Чырвонай Русі і Вялікага Княства Літоўскага. Утвараўся новы тып польскай мовы на ўкраінскім, беларускім і літоўскім субстраце, які адрозніваўся ад мовы палякаў, што жылі на захад ад Усходніх Крэсаў. Мова польскіх каланістаў таксама змянялася пад уплывам украінскай, беларускай і літоўскай моў.

У працы апісаны даследаванні перыферычных польскіх дыялектаў ад 1920-х гг. і да сучаснасці. Сярод даследчыкаў названы К. Ніч, Т. Лер-Сплавінскі, З. Курцова, Ё. Трыпуцка, Г. Турская, І. Марынякова, А. А. Зданюкевіч, Л. Беднарчук, Б. Смалінская, У. Сакульская, Е. Конюш, Б. Двілевіч, Г. Карась, К. Марыта, К. Венгароўская, А. Басара і інш.

Аўтар, характарызуючы асаблівасці перыферычных польскіх дыялектаў у XIX–XX стст., адзначае іх шматслойны характар (наяўнасць як літаратурных, так і дыялектных элементаў). Апісваецца інтэлігенцкі тып перыферычных польскіх дыялектаў (мова А. Міцкевіча і іншых прадстаўнікоў філарэтаў і філаматаў, Т. Канвіцкага, Е. Путраманта, М. Ваньковіча і інш.), асаблівасцю якога было ўключэнне ў літаратурныя тэксты асобных дыялектных адзінак, абумоўленае ўплывам гаворкі аўтара або выкарыстанне свядома ў якасці стылістычнага сродку. Наяўнасць дыялектных элементаў (у большай ступені фанетычных, у меншай – граматычных і лексічных) характэрна і для вуснага маўлення інтэлігентаў, у прыватнасці пісьменнікаў Ч. Мілаша, Е. Путраманта і інш. (s. 40).

Іншы тып польскіх дыялектаў – перыферычныя дыялекты рознага паходжання – польскія з украінскімі або літоўскімі элементамі, а таксама дыялекты непасрэдна на ўкраінскай, беларускай, літоўскай аснове або літоўскай з папярэдняй беларусізацыяй.

Паўднёва-ўсходнія дыялекты польскай мовы да канца Другой сусветнай вайны мелі больш ці менш украінскіх фанетычных, граматычных і лексічных элементаў. У складзе паўночна-ўсходніх дыялектаў прысутнічалі рысы беларускай, часткова таксама літоўскай і рускай моў. Пасля Другой сусветнай вайны на тэрыторыі Украіны, Беларусі, Літвы і Латвіі моцны ўплыў на дыялекты польскай мовы аказвала руская мова.

Апісваючы паўднёва-ўсходнія і паўночна-ўсходнія дыялекты польскай мовы міжваеннага часу, аўтар адзначае наяўнасць асобнага варыянта іх вуснай і пісьмовай разнавіднасцей – мовы, якая ўяўляе сабой нешта сярэдняе паміж інтэлігенцкім тыпам перыферычных польскіх дыялектаў і ўкраінскімі гаворкамі. Такая мова была характэрна для вучняў

польскіх пачатковых і сярэдніх школ, якія вывучалі літаратурную польскую мову, але пры гэтым часта кантактавалі з носьбітамі ўкраінскіх гаворак і ўсходнеславянскіх моў (украінскай або беларускай). Некаторыя носьбіты ўкраінскіх гаворак карысталіся мовай, якую можна назваць польска-ўкраінскай або ўкраінска-польскай, польска-беларускай або беларуска-польскай (побач з Вільняй – з большым ці меншым удзелам літоўскіх моўных адзінак). Пасля Другой сусветнай вайны, акрамя тыповых дыялектаў польскай мовы і ўкраінскіх гаворак, з’явіліся разнавіднасці выразна змешанага характару – польска-ўкраінска-руская (на поўдні) і польска-беларуска-руская (на поўначы) мова (на тэрыторыі Літвы і Латвіі да іх дадаваліся літоўскія і латышскія элементы) (s. 41).

Першы раздзел манаграфіі «**Пасляваенныя перасяленцы з Навагрудка і ваколіц**» складаецца з пяці падраздзелаў, у якіх характарызуецца моўная сітуацыя ў Навагрудку і ваколіцах у XIX і XX стст. і нацыянальная самасвядомасць іх жыхароў, крыніцы моўнага матэрыялу і метады яго збору, прыводзіцца спіс інфармантаў з іх біяграфічнымі данымі, апісваюцца моўныя біяграфіі інфармантаў, асвятляюцца прыныцы падачы моўнага матэрыялу.

Асаблівасцю моўнай сітуацыі на аналізаванай тэрыторыі ў XIX і XX стст. з’яўлялася функцыянаванне некалькіх моў: польскай (у тым ліку дыялектаў), беларускай, рускай, ідыш. Сярод жыхароў в. Грабнікі былі палякі, беларусы, яўрэі. Амаль адсутнічалі «чыстыя» польскія сем’і, у асноўным яны былі змешанымі (напрыклад, муж – паляк, жонка – беларуска і г. д.). Нацыянальная самасвядомасць некаторых жыхароў в. Грабнікі (хрысціян) была няпэўнай. У міжваенны час беларусы называлі сябе «тутэйшымі» або палякамі, а падчас савецкай акупацыі і пасля Другой сусветнай вайны дэкларавалі беларускае паходжанне. У некаторых сем’ях розныя іх прадстаўнікі мелі розную (беларускую ці польскую) нацыянальную самасвядомасць. Не заўсёды жыхары былых Усходніх Крэсаў правільна называюць мову штодзённай камунікацыі ў іх сем’ях. Галоўным сродкам камунікацыі старэйшага і сярэдняга пакаленняў палякаў, беларусаў і яўрэяў у в. Грабнікі ў міжваенны час была беларуская гаворка. Аднак калі дарослы жыхар в. Грабнікі бываў у Навагрудку, то ён карыстаўся перыферычным дыялектам польскай мовы.

Даследаванне Т. Левашкевіча ўражае разнастайнасцю крыніц матэрыялу і метадаў яго збору. Матэрыялам выступаюць зробленыя ў нататніку і на картках запісы пачутых падчас вусных сямейных размоў (з 1976 г.) асаблівасцей маўлення (фанетычных, марфалагічных, сінтаксічных, лексічных) членаў сям’і (маці, бацька, два дзядзькі, брат і сястра); магнітафонныя запісы сямейных размоў інфармантаў (1978 г. – 2000-я гг.); адказы сямі асоб (шэсць жанчын і адзін мужчына) на пы-

танні спецыяльна складзенай лексічнай анкеты, якая змяшчае некалькі соцень пытанняў; пісьмовыя крыніцы (лісты, паштоўкі, школьныя сшыткі, сямейныя ўспаміны, службовыя запісы і інш.) ад інфармантаў. Аўтар, навагрудскі *native speaker*, у якасці матэрыялу выкарыстоўвае таксама асаблівасці ўласнага маўлення, якія ён з 1983 г. старанна занатоўваў па памяці і вылучаў у сваіх рукапісах (школьныя сшыткі, лісты, нататкі). Матэрыял ад розных інфармантаў неаднолькавы: ад некаторых асоб былі атрыманы запісы вуснага маўлення і пісьмовай мовы з лістоў і г. д., ад іншых – толькі вуснага або толькі пісьмовага маўлення.

Асобны падраздзел складае спіс інфармантаў з біяграфічнымі данымі (месца нараджэння, узрост, ступень роднасці з аўтарам, адукацыя, прафесія і г. д.) і ўказаннем крыніц запісаў (лісты, вусныя размовы і інш.). У якасці асноўных інфармантаў выступаюць 57 чалавек. Акрамя таго, атрыманы запісы розных моўных з’яў з маўлення дзяцей некаторых удзельнікаў даследавання. Такім чынам, агульная колькасць інфармантаў – каля 70 чалавек, што з’яўляецца вельмі значным паказчыкам.

Прыводзяцца падрабязныя моўныя біяграфіі асноўных інфармантаў (блізкіх сваякоў аўтара): характарызуецца сям’я, веравызнанне, адукацыя і прафесія, мова сям’і, веданне моў інфармантам (у тым ліку вывучэнне моў у школе). Апісваецца моўнае акружэнне асобы на кожным этапе яе жыцця.

Характарызуюцца асноўныя прынцыпы транскрыбіравання некаторых гукаў і цяжасці, звязаныя з адрозненнем асобных з іх. Маўленне падаецца ў арыгінальным выглядзе, без выпраўлення памылак.

У наступных трох раздзелах (займаюць 320 с.) прыводзіцца характарыстыка асобных фанетычных, марфалагічных і сінтаксічных з’яў. Апісваюцца формы, якія сустракаюцца ў вусных і пісьмовых тэкстах інфармантаў, у параўнанні з літаратурнымі варыянтамі.

Сярод **фанетычных з’яў** аналізуюцца наступныя: аканне; вымаўленне насаваых галосных; змешванне *i* і *y*; вымаўленне *o* на месцы *u*, які паходзіць з *ó*, і інш.; вымаўленне зычных *ś, ź, ć, ż*; чаргаванне *s // ś, z // ź, c // ć, č // ċ, c // ċ, ż // ź* і інш.; вымаўленне *ł, ɣ* і інш.

Марфалогія (словазмяненне) прадстаўлена аналізам наступных з’яў: ваганні граматычнага роду назоўніка, некаторыя асаблівасці скланення назоўнікаў мужчынскага, жаночага і ніякага роду і інш.; поўная і кароткая формы прыметнікаў і дзеепрыметнікаў, ступені параўнання прыметнікаў і прыслоўяў, ужыванне неасабова-мужчынскіх форм прыметнікаў, дзеепрыметнікаў, займеннікаў і парадкавых лічэбнікаў замест асабова-мужчынскіх форм і інш.; займеннікі асабовыя (энклітычныя і неэнклітычныя формы, выкарыстанне асабова-мужчынскага займенніка *oni* замест неасабова-

мужчынскага *one*), няпэўныя (*inszy* ‘inny’, *każden* ‘każdy’), указальныя (*samy* ‘sam’, *ono* ‘to’), прыналежныя (*naszy* ‘nasz’, *jejny* ‘jej’, *ichny* ‘ich’), пытална-адносныя (*któren* ‘który’) і інш.; лічэбнікі з канчаткам *-e* ў назоўным склоне (*dwadzieście*), лічэбнікі тыпу *trzechletni, trzechklasowy* і інш.; асаблівасці форм цяперашняга, прошлага, даўномінулага і будучага часу, зааганага і ўмоўнага ладу дзеяслова і інш.

Сінтаксічны ўзровень мовы прадстаўлены аналізам структуры і граматычных форм выказніка (ужыванне *jest* у складзе выказніка пры дзейніку ў множным ліку), характарыстыкай асаблівасцей кіравання дзеяслова (канструкцыя *u mnie jest* ‘там’ + назоўны склон), апісаннем функцыянавання зваротных дзеясловаў (асаблівасці размяшчэння часціцы *się*) і інш.

Слоўнік перасяленцаў з Навагрудка ўключае больш за 4200 лексем, сярод якіх тыповыя «крэсавізмы» польскага паходжання, беларусізмы, русізмы, архаізмы, патэнцыйныя ўтварэнні, неалагізмы перасяленцаў і іх дзяцей, экспрэсіўная лексіка, агульнапольская лексіка (у тым ліку размоўная), якую часта ўжываюць інфарманты, з адлюстраваннем фанетычных і марфалагічных асаблівасцей (*jon* ‘on’, *brydki* ‘brzydki’, *doczekać* замест *doczekać się* і інш.). Большасць сабранага матэрыялу датычыцца перыферыйнай лексікі, якую аўтар плануе сістэматызаваць і выдаць вялікім слоўнікам (у кнізе прадстаўлена частка матэрыялу).

Падагульняючы свае назіранні, аўтар манаграфіі робіць наступныя **вывады**. Даследаванне маўлення перасяленцаў і іх дзяцей прадэманстравала тэндэнцыю да моўнай інтэграцыі, гэта значыць выкарыстання норм літаратурнай польскай мовы. Узровень такой інтэграцыі ў інфармантаў адрозніваецца і залежыць ад іх адукацыі, моўнага акружэння і асабістай увагі да правільнага выкарыстання моўных адзінак.

Большасць інфармантаў, паводле аўтара, – мналінгвы (польскамоўныя з вельмі добрым або добрым пасіўным веданнем беларускай мовы і сярэднім або слабым актыўным веданнем беларускай мовы), хоць ёсць і білінгвы (польская і беларуская) і некалькі трылінгваў (польская, беларуская, руская).

Сітуацыя польска-беларускага білінгвізму да 1945 г. і часткова ў пасляваенныя гады апісваецца як дыгласія: дыялектная беларуская мова менш прэстыжная, чым польская мова. Першая выкарыстоўвалася ў размовах з роднымі і суседзямі. Пасля вайны ў размовах паміж роднымі ў прысутнасці людзей не з радні беларуская мова перастала ўжывацца (з-за боязі дыскрымінацыі). Інфарманты-білінгвы дэманстравалі здольнасць да пераключэння кодаў (з беларускай мовы на польскую і радзей наадварот).

Перасяленцы з Навагрудка і іх дзеці на заходніх польскіх землях найчасцей кантактавалі з людзьмі, якія паходзілі з былых Усходніх Крэсаў (часцей

паўднёва-ўсходніх, чым паўночна-ўсходніх): суседзямі, калегамі, настаўнікамі, – што паслабляла інтэнсіўнасць працэсу іх інтэграцыі з агульнапольскай мовай. Нягледзячы на гэта, большасць з іх змаглі ў значнай ступені (акрамя вымаўлення) абмежаваць выкарыстанне перыферычных элементаў, асабліва тых, што ўспрымаліся як грубыя моўныя памылкі. На думку аўтара, гэта сведчыць аб прынамсі частковай здольнасці інфармантаў да пераключэння з украіннай мовы на агульнапольскую (s. 457).

Інфарманты ў большай ці меншай ступені інтэгрваліся на моўным узроўні, гэта значыць прыстасаваліся да норм агульнапольскай мовы, праз некалькі дзясяткаў гадоў. Даходзіла да знікнення ўкраінных элементаў, або агульнапольскія моўныя адзінкі ўжываліся побач з украіннымі як варыянты. У значна меншай ступені ў параўнанні з іншымі моўнымі ўзроўнямі адбываліся змены ў фаналагічна-фанетычнай падсістэме: узровень моўнай інтэграцыі вельмі адрозніваўся ў інфармантаў і залежаў ад іх адукацыі, моўнага акружэння і індывідуальнага старання прытрымлівацца культуры мовы. Аднак ніхто цалкам не пазбавіўся ад уплыву ўкраіннай мовы.

Элементы даўняй моўнай традыцыі і сёння спарадычна выступаюць у маўленні асобных

прадстаўнікоў сярэдняга і маладога пакаленняў (1970–80-х гг. нараджэння). Гэта, як сцвярджае аўтар, вынік кантакту з сямейнай мовай старэйшага і найстарэйшага пакаленняў.

У манаграфіі прыведзены найважнейшыя рысы, якія датычацца прысутнасці ў вуснай і пісьмовай мове інфармантаў украінных рыс на ўзроўнях фанетыкі, марфалогіі (словазмянення) і сінтаксісу. Часам таксама ўзгадваюцца выпадкі замены ўкраінных форм агульнапольскімі і з'яўлення паралельных форм пад уплывам агульнапольскай мовы. Часта «паўночнакрэсовыя» (у тым ліку і навагрудскія) моўныя элементы – гэта вынік кантактаў з беларускай і рускай мовамі.

Пэўную эмацыянальнасць кнізе надаюць рукапісныя тэксты інфармантаў, змешчаныя ў дадатку, і выбраныя фотаздымкі ўдзельнікаў даследавання.

Манаграфія Т. Левашкевіча – адметная падзея ў даследаванні вуснага маўлення перасяленцаў. Нетыповы паводле паходжання і разнастайны паводле характару моўны матэрыял, значная колькасць інфармантаў і блізкае знаёмства з імі аўтара, зробленыя ў доўгай часовай перспектыве назіранні робяць працу каштоўнай для лінгвістаў у навуковым і метадалагічным плане.

*Н. В. Яненка*¹

¹Наталья Васильевна Яненко – кандидат филологических наук; ведущий редактор управления редакционно-издательской работы Белорусского государственного университета.

Наталля Васілеўна Яненка – кандыдат філалагічных навук; вядучы рэдактар упраўлення рэдакцыйна-выдавецкай работы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Natallia V. Janienka, PhD (philology); senior editor at the editing and publishing department, Belarusian State University.

E-mail: natallia.janienka@gmail.com